

Lilijana Stepančič

Zgodba o Gazi ostaja

Gaza Remains the Story

**Razstava v okviru
13. Kulturne ambasade Palestine
Ljubljana, Atrij ZRC SAZU,
29. 9.–3. 10. 2025**

Predstavitev razstave *Zgodba o Gazi ostaja* ne moremo začeti drugače kot s povzetkom sedanjega stanja v tej palestinski enklavi. Prva faza sporazuma med Izraelom in Hamasom, podpisanega 9. oktobra letos v Egiptu, ki ureja logistične vsebine, je med drugim prinesla ustavitev zračnih napadov izraelskih letal, helikopterjev in dronov na mesta in bolnišnice v Gazi ter Hamasovo izročitev vseh živih izraelskih talcev.

A kot smo pričakovali, se stvari zapletajo. Sedaj, ko nastaja to besedilo, izraelska vojska brez opozoril ubija palestinske civiliste, ki se, ne da bi to vedeli, približajo demarkacijski črti, saj je ta za zdaj zarisana samo na papirju. Hamas ne more izročiti vseh mrtvih, ker so ti pod ruševinami, Izrael pa ne dovoli prihoda težke mehanizacije, da bi ruševine, ki jih je povzročil sam z bombardiranjem, odstranili. Z izročitvijo vseh trupel izraelskih talcev Izrael pogojuje odprtje meje z Gazo za humanitarno pomoč. Na tisoče tovarnjakov mednarodnih organizacij je tako še vedno blokiranih, medtem ko ljudje v Gazi umirajo zaradi pomanjkanja hrane in zdravil. Za tako stanje ni nobenega opravičila. Ni nič drugega, kot nova zanka izraelske vlade okoli vratu palestinskih ljudi. Je nov korak k izraelski dokončni rešitvi palestinskega vprašanja, kar z drugimi besedami pomeni očiščenje zgodovinske Palestine palestinskega ljudstva, izbris vseh njegovih sledi in vzpostavitev velikega Izraela.

Eden od pomembnih akterjev pri nas proti izraelski uresničitvi dokončne rešitve palestinskega vprašanja so aktivnosti *Kulturne ambasade Palestine*. Zveni napihnjeno, a ni tako mišljeno. *Ambasade* potekajo od leta 2012, vrsto let pa jih pripravlja Gibanje za pravice Palestine. Trajajo nekaj dni praviloma v začetku oktobra v Ljubljani in izjemoma v Mariboru. V minulih štirinajstih letih so se zvrstili izjemne projekcije palestinskih filmov, glasbeni in plesni nastopi, razstave o bogati palestinski kulturi, predstavitve literature in pogovori s pomembnimi palestinskimi pisatelji, arhitekti, kulturnimi zgodovinarji, novinarji in aktivisti. Ne nazadnje je *Kulturna ambasada Palestine* tudi platforma za javni nastop palestinskih ljudi, ki živijo med nami.

S temi aktivnostmi *Ambasade*, kot piše na njeni spletni strani, uresničujejo svoj namen, ki je v širjenju razumevanja o dogajanju na Bližnjem vzhodu in osveščanju javnosti o apartheidu in okupaciji, ki ju Izrael izvaja na zasedenih palestinskih ozemljih. Poleg tega dogodki pozivajo vsakega od nas v okviru svojih možnosti, da pritismo na izraelsko vlado, da preneha s politiko kolonizacije, apartheida in vojnih zločinov, če ne drugače s tem, da ne kupujemo izraelskih izdelkov.

Upor proti izraelski politiki do Palestincev in Palestink je bil tudi poriv za nastanek *Ambasad*. Bil je namreč odziv na *Izraelsko kulturno ambasado* v okviru programskega sklopa EPK Maribor *Kulturne ambasade*, natančneje na fotografsko razstavo *Spremembe – Izrael nekoč in danes*, ki jo je posredovalo izraelsko veleposlaništvo na Dunaju. Iz spremnega besedila je izhajalo, da izbrane fotografije dokumentirajo sto let dolg razvoj Izraela. Zapisali so tudi, da so »nekoč redko naseljena področja sedaj deli velemest. Nekdaj sušne in puste regije so danes obdelane in gosto naseljene. Glavna dejavnika, ki sta bila temelj omenjene preobrazbe dežele, sta bila modernizacija in ekonomski razvoj, ki se je začel z ustanovitvijo države Izrael leta 1948. Nekoč zaostali del Osmanskega cesarstva je postal eden najbolj urbaniziranih in razvitih predelov regije.« Ti opisi so bili zavajanja; bili so ideološki, kulturni in zgodovinski konstrukti in izmišljotine, s katerimi izraelska država prikriva izvajanje apartheida nad palestinskimi ljudmi. Nanje so se Zofijini ljubimci ter nekateri posamezniki in posameznice odzvali z demonstrativnim shodom pred vhodom v razstavišče. Vstop na razstavo jim je izraelsko veleposlaništvo preprečilo z vedno priročnim in namišljenim razlogom, češ da nimajo vabil.

Opis razvoja Izraela je ponavljal stare izraelske mantre in laži. Ne drži namreč, da je leta 2012 izraelska država štela sto let. Razglasili so jo leta 1948, dan po razglasitvi pa se je začela nakba. Prav tako je izmišljotina, na kar besedilo razstave napeljuje, da pred razglasitvijo izraelske države ljudje v Palestini, med katerimi je bila večina palestinske narodnosti, niso obdelovali polj, izvažali oljk, pomaranč, bombaža in vrtnic, živeli v mestih in vaseh ter uporabljali novosti modernizacije. Navsezadnje to kažejo fotografije, ki so jih posneli pred sprejetjem resolucije Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov leta 1947. Ta je judovsko

Mohamed Abdul Munem bere palestinsko poezijo na otvoritvi razstave *Zgodba o Gazi ostaja* / Mohamed Abdul Munem reads Palestinian poetry at the exhibition opening *Gaza Remains the Story*, 29. 9. 2025–3. 10. 2025, Atrij ZRC, Novi trg 2, Ljubljana, foto / photo: Nada Pretnar

vprašanje rešila tako, da je razdelila palestinsko ozemlje na izraelsko in palestinsko/arabsko državo in nevtralno ozemlje Jeruzalem. Na pogovore o judovskem vprašanju niso vabili Palestincev, ki niso nasprotovali ustanovitvi države, a ta bi morala biti ena in zaprta za množično priseljevanje judov in judinj iz širnega sveta.

Puščava v Palestini je bila priročna slika za lažje zagovarjanje in uveljavljanje resolucije. Prav tako je vladajoča politika Izraela lažje izvajala naseljevanje judov in judinj ter zasedbo ozemelj, ki ji po resoluciji niso pripadla, če je Palestino razglašala za prazno in neobdelano deželo. Znano je, da so se takratni podporniki in iniciatorji države Izrael pri konstruktivni prazni in pusti Palestine naslonili na skoraj sto let stari literarni narativ uveljavljenega in popularnega ameriškega pisca Marka Twaina. Njegovi vtisi v potopisu *The Innocents Abroad*, nastali leta 1867 ob obisku svete dežele, Libanona in Sirije, opisujejo Palestino kot pusto deželo, kjer ni videti enega človeka in katere zemlja je sicer dovolj bogata, a je povsod samo plevel. Ni odveč, če vemo, da je Mark Twain videl opustelo in malo obljudeno tudi pokrajino okoli Aten in v egejskem arhipelagu. Danes velja to pisanje za rasistično.

Protest pred vrati razstavišča v Mariboru se je v naslednjih mesecih razvil v nov kulturni dogodek, ki je po stari in uspešni taktiki povzel formo tistega, kar je treba odpraviti, in vanjo vnesel novo vsebino. Tako je *Kulturno ambasado Izrael* izničil in jo nadomestil s *Kulturno ambasado Palestine*. A to ni bila samo prelevitev, s katero bi se zamenjala

zunanja lupina. *Kulturna ambasada Palestine* je pravzaprav antipod tistega, kar je bilo njen poriv za nastanek.

K njeni prvi izvedbi so pristopile civilnodružbene organizacije Zavod Nur, Društvo Humanitas, Arabsko kulturno društvo Rozana, Zofijini ljubimci, organizacija Mitra za razvoj avdiovizualne kulture in medkulturnega dialoga ter drugi ljubitelji in ljubiteljice Palestine, podprla pa jo je kampanja BDS Slovenija. Med dogodki je bila tudi fotografska razstava *Tu ostanemo*, ki si je nadela za naslov pesmi palestinskega pesnika Taufika Zejada (1929–1994) z Zahodnega brega. Naslov govori o palestinskem vztrajanju, ki se ne vda, ne zapusti svoje zemlje in ne opusti hotenja po svobodi. Fotografije so prikazovale spremembe v življenju Palestincev in Palestink pred in po razglasitvi države Izrael. S tem so dale glas ljudem, ki ga je razstava *Spremembe – Izrael nekoč in danes* zadušila.

Življenje palestinskih ljudi v zadnjih letih so na razstavi *Tu ostanemo* prinašale fotografije Jureta Eržena, Arneja Hodaliča, Mete Krese, Mateje Leskovšek, Mateje Povše, Miha Sagadina in Matica Zorman, fotografije pred letom 1948 pa so bile iz fotografskega arhiva Erica Matsona. Matson (1888–1977) ga je podedoval od verske in filantropske krščanske utopične skupnosti, znane kot Ameriška kolonija v Jeruzalemu, in ga podaril Kongresni knjižnici v Washingtonu. Ameriška kolonija, ki se ji je leta 1896, nekaj let po ustanovitvi, s Švedske pridružila Matsonova družina, ni spreobračala nekristjanov, temveč so si pripadniki in pripadnice delili skupno krščansko življenje in bogoslužje,

hkrati pa dobrodelno delali za vse veroizpovedi v palestinski skupnosti. Za financiranje svojega dela so izkoristili cve-točo turistično industrijo v Jeruzalemu, pri čemer so odprli ne le hostel in trgovino s spominki za popotnike, temveč tudi fotografski studio.

Misel v spremnem besedilu za prvo *Kulturno ambasado Palestina*, ki pravi, da je dogodek mozaik preteklih in sodobnih podob, ki širijo naše razumevanje in obzorje o Palestini, Palestincih in Palestinkah, je postala vodilo vseh nadaljnjih *Kulturnih ambasad*. Te so razgradile konstrukt o pusti in prazni Palestini ter predočile grozote apartheida in genocida države Izrael nad Palestinci in Palestinkami.

V naslednjih letih je v okviru dogodka nastalo deset razstav. Pripravljene so bile v sodelovanju s palestinskimi organizacijami in posamezniki in posameznicami, delujočimi v Palestini in diasporah, ter prinašale aktualne vsebine, ki so omogočale vpoglede v slovenski javnosti ne prav poznano zgodovino in kulturo tega prostora, zato ne bo odveč, če jih zgoščeno naštejemo po letih, kot so nastajale.

Razstava *Apartheid* na drugi *Kulturni ambasadi Palestine* leta 2013 je predstavila razvoj apartheida in pove-zala njegovo izraelsko izvajanje na zasedenih palestinskih ozemljih z Južno Afriko. Tega leta je namreč Organizacija združenih narodov to izraelsko početje, na katerega so opo-zarjale številne civilnodružbene organizacije, potrdila, a vodstva svetovnih vplivnih držav si še vedno zatiskajo oči in do danes preprečujejo, da bi bili sprejeti ukrepi proti Izraelu, kot so bili proti Južni Afriki. Apartheid nad Palestinci je tako eden od vpijočih svetovnih dogajanj, kjer zeva velik prepad med civilno družbo in državnimi voditelji. Ne glede na to se civilna družba ne vda. Palestina je prav po zgledu zatiranih črncev in črnk v Južni Afriki ustanovila BDS kot obliko upora proti izraelski državi.

Leto 2014 je prineslo dve fotografski razstavi. Prva je predstavila posnetke Arneja Hodaliča o stanju v Gazi, druga *Al Nakba* pa je dokumentirala leto 1948 s tem, da se je osredotočila na izgon polovice palestinskih ljudi, ki so morali tega leta zapustiti domove na ozemlju, dodeljenem Izraelu. Izkazalo se je, da to nasilje ni zgodovinsko zaključeno obdobje, saj se etično čiščenje nadaljuje do danes, je del politik izraelskih vlad in je izraženo v političnem reku »dokončna rešitev palestinskega vprašanja«.

Razstavo *Od gradu do zidu: pogled na arhitekturo v Palestini*, ki je bila na ogled leta 2016, so spremljala predavanja palestinsko-britanskega arhitekta Antoina Raffoula, ki je preživel nakbo 1948 in je dejaven pri restavriranju in zaščiti bogate palestinske dediščine in kulture.

Leto 2017 je bilo za Palestino posebno, saj je obeleževalo 100-letnico Balfourjeve deklaracije, sprejete leta 1917, s katero je britanska vlada enostransko obljubila ustanovitev judovske domovine v Palestini, 70-letnico navedene resolucije Varnostnega sveta, 50-letnico izraelske okupacije Zahodnega brega, Gaze, vzhodnega Jeruzalema in Golanske

planote, ki se je začela leta 1967 in je vodila v izgradnjo naselbin, namenjenih izključno Judom, kar za mednarodno pravo predstavlja nezakonit poseg in kršitev Ženevske konvencije, in 30-letnico prve palestinske intifade proti izraelski okupaciji, ki je vzplamtela leta 1987. V tem letu je razstava *Umetnost upora* predstavila izbor političnih karikaturn iz obsežnega opusa Nadži Al Alija (1938–1987). Te so satira človeka nevrednega življenja palestinskih beguncev in begunk ter kritika izraelske in palestinske politike. Njegov lik Handala – desetletni opazovalec, ki je sam avtor kot otrok-begunec – je postal simbol palestinskega kljubovanja. Ob razstavi je potekal pogovor *Palestina v sliki in načrtna političnost podobe* z ilustratorko Samiro Kentrić in fotografom Joštom Frankom.

Kulturna ambasada Palestine leta 2018 se je posvetila vlogi palestinskih žensk. V okviru te teme je bila na ogled razstava *Tradicionalne palestinske vezenine: ključ za obstoj narodne identitete*, ki je s fotografijami in nekaj izdelki predstavila trdoživo tradicionalno vezenje. Razstavo je odprla Fatima Abbadi, fotografinja in poznavalka palestinskih vezenin ter avtorica dveh monografij, *Parallel Orientalism* in *Al-Salt, A Photo Documentary Project*.

Leta 2019 je sledila razstava *Semena palestinske prihodnosti*, umetniški projekt fotografa Bojana Breclja in antropologinje Barbare Vodopivec, nastal v Palestini kot mozaik slik in zgodb o tem, kako mladi Palestinci in Palestinke razumejo sebe ter kraj in čas, v katerem živijo.

Razstava *Al Ard – Zemlja* leta 2021 s fotografskimi posnetki palestinske pokrajine in vezenin z vzorci plodov zemlje ter fotoprinti slik je govorila o povezanosti palestinskih ljudi in zemlje, ki postaja dolgoletna tarča okupacijske in zavojevalske politike izraelske države. Na eni strani izraelska država ter Izraelci in Izraelke do neznosnosti vztrajno onemogočajo delo in preživetje palestinskim kmetom na zasedenih ozemljih, da se ti nazadnje preselijo v mesta, prazno zemljo pa napolni Izrael s svojimi ljudmi. Na drugi strani pa Izrael vztrajno širi svoje z resolucijo dodeljeno ozemlje na račun palestinskega, tako da so se v zgodovino zapisale besede očeta izraelske države Davida Ben-Guriona, da se meje lahko premika meter za meter, kot se reže salamo.

Fascinanten pregled zgodovine fotografije je prinesla razstava *Podobe Palestine: palestinski fotografi od 1920 do danes* leta 2023. Predstavila je bogato palestinsko fotografsko produkcijo. Do njenega dela, nastalega pred letom 1948, je danes zelo težko priti, saj je te stare posnetke izraelska država zasegla, jih spravila v arhive in omejila njihov dostop. Tudi na ta način skuša brisati zgodovino palestinskega naroda.

Leta 2023 je bila na ogled razstava fotografij *Moja piščal je palestinska: zgodba Palestine skozi glasbo*, naslednje leto, to je lani, pa je razstavo nadomestil pogovor *Ohranjanje palestinske kulturne dediščine v času genocida s političnim aktivistom, raziskovalcem, kulturnim delavcem in*

kustosom Majdom Nasrallah in novinarjem, okoljskim aktivistom in kmetovalcem Fareedom Taamalah iz Ramale, ki je potekal preko spleta.

Letošnja razstava *Zgodba o Gazi obstaja* je posvečena Gazi. V atriju ZRC SAZU smo videli sedemindvajset fotoprintov slik, nastalih v zadnjih štiridesetih letih, sedemindvajsetih palestinskih umetnikov in umetnic. Kot je navada na otvoritvah razstav *Kulturnih ambasad Palestina*, so tudi tokrat brali poezijo, in sicer v arabščini založnik, pesnik in pisatelj palestinskega rodu Mohamed Abdul Munema ter v slovenščini igralka in pisateljica Draga Potočnjak. Slišali smo presunljive pesmi *Ko strada še molk* Rube Al Falit, *Jaz sem ti Refata* Alareera in *Tržnica v Gazi* Mohamada Abdula Monaema. Beseda je povzela podobe na slikah.

Umetniki in umetnice na razstavi so vsi povezani z Gazo: ali so tam rojeni, največ v njenih begunskih taboriščih, kamor so nastanili begunce in begunke ob nakbi leta 1948, ki danes tvorijo več kot šestdeset odstotkov vseh prebivalcev, ali pa so se rodili v palestinskih begunskih taboriščih v Siriji in Libanonu in jih je v Gazo pripeljala življenjska usoda. Večina jih živi ali je živela v Gazi, nekateri pa so našli svoje zatočišče v diasporah. Glede na podatke na spletni strani Palestinskega muzeja iz Birzeta danes niso več živi Laila Shawa, Fathi Ghaben, ki je umrl leta 2024, ker mu izraelske oblasti niso dovolile odhoda iz Gaze zaradi zdravstvenih težav, Heba Zaout, ki jo je leta 2023 ubila eksplozija izraelske bombe in uničila vse njene slike, in Mohammed Sami Qariqa, ki ja bil istega leta ubit v izraelskem bombardiranju bolnišnice, v kateri je pomagal kot prostovoljec.

Razstavljeni printi slik so vzeti iz projekta z enakim naslovom, ki ga je zasnoval Palestinski muzej v Birzeitu. Na svoji spletni strani je postavil virtualno razstavo z eksponati v obliki elektronskih dokumentov, ki se jih lahko po registraciji prenese, sprinta in razstavi kjerkoli na svetu. S tem je omogočil hitro prevzemanje razstave in njeno neomejeno širjenje, kar je v tem času pomembno. V celoti smo jo imeli priložnost videti med novembrom 2024 in marcem 2025 v Muzeju sodobne umetnosti v Ljubljani, postavili pa so jo tudi v nekaterih galerijah in muzejih drugje po svetu. Kot pravijo pobudniki projekta, je v teh za palestinske ljudi krutih časih bolj kot kadarkoli prej pomembno obveščanje, izobraževanje in pripovedovanje zgodb o zgodovini in kulturi Gaze ter predstavljanje njene umetnosti, katere ustvarjanje ni nikoli usahnilo in nastaja navkljub katastrofalnim razmeram.

Dela na razstavi bi lahko razdelili v nekaj skupin glede na njihove vsebine, ki so vse povezane s palestinsko stvarnostjo. Ruqayya Al-Lulu, Fathi Ghaben in Tayseer Barakat upodabljajo neposredni realizem okupacije, intifada – moškega z obvezano roko, ki v drugi drži kamen – in ljudje sredi ceste, ki v nemogočih razmerah opravljajo vsakodnevna dela.

Bayan Abu Nahla, Tayseer Barakat, Maisara Baroud (sodeloval je na skupinski razstavi *Tujci v njihovi domovini: okupacija, apartheid, genocid* v času lanskega beneškega bienala), Raed Issa, Mohammed Joha in Malak Mattar (lani je imela samostojno razstavo v Benetkah prav tako v času bienala) podajajo grozote vojn, okupacije, apartheida in izgnanstva skozi simbole, stilizacije ali nadrealistične vizije. Na slikah so ljudje z ranami na obrazu, krvava oblčila, objemi žalovanja ali ladje, ki papirnate ladjice peljejo domov.

Simbole palestinske identitete, kot so mošeje in vzorci na vezeninah, izražajo Mohammad Abu Sitta, Maha al-Daya, Mohammed Al Haj (razstavljal na *Tujci v njihovi domovini: okupacija, apartheid, genocid*) in Mohammed Sami Qariqa.

Prav tako je telo, ki se mu posvečajo Nabil Abu Ghanima, Abdel Raouf Al Ajouri, Moeen Hassouna, Khaled Jarada in Bashir Sinwar, prepojeno s trpljenjem na eni strani in z močjo vztrajanja in upora na drugi.

Podobe ženskih, ribjih in cvetličnih tihožitij, kaktusov in altamirskih bikov, ki so jih naslikali Mohammed Al Hawajri, Mohamed Abusal, Rana Batrawi, Ayman Essa in Laila Shawa, bi bili v drugih okoliščinah standardni motivi ustvarjanja, a so v povezavi z Gazo palestinski, vpeti v kruto življenjsko stvarnost. Taka je tudi abstraktna slika Hanija Zuroba. Barvne abstraktne poteze s čopičem niso nepomenske, temveč so strjena razlita kri in razmrcvarjeno telo. S tem se Hani Zurob pridružuje skupini, v kateri abstrakcija postane politična. Taki umetniki sta med drugimi Dana Awartani in Samia Halaby, katerih dela smo videli lani v Benetkah v času bienala. Prostorska geometrijska urejena instalacija Dane Awartani *Pridi, naj ti zacelim rane. Naj ti poravnjam zlomljene kosti* je namreč rekviem za uničena naselja v Gazi. Prav podoba slike *Pokol nedolžnih v Gazi* ni bila upodobitev teraca, ki je krasil tla razstavišča, temveč so bili rdeči madeži na oker podlagi kaplje krvi.

Zadnja skupina tega vsebinskega razvrščanja del so podobe s hišami, mesti in naselji, ki so jih naslikali Fayez Hasany, Motaz Naim in Heba Zaout. Te so več kot le to, kar vidimo; so simboli bolečine, izгона, uničenja in želje po domu. Na slikah so hiše cele, niso razrušene, kot so sedaj po dveh letih izraelskega bombardiranja Gaze, za katerim pridejo izraelski buldožerji in ruševine zravnajo z zemljo. Gre za popoln izbris materialne prezence ljudi, ki so v teh hišah živeli.

Ali se bo ta izbris ustavil? Ali bo prišlo do obnove domov in vrnitve ljudi? Ali se bo izraelska država odpovedala dokončni rešitvi palestinskega vprašanja? Naredimo, kar je v naših močeh, da do tega pride. Če ne drugega, nas človeka nevredne usode njihovih ustvarjalcev in ustvarjalk ter dela na razstavi, prežeta s kruto stvarnostjo, ki tako obsežno, očitno ali simbolno ne zaznamuje nobene druge nacionalne umetnosti, k temu zavezujejo. ■